

Ћирилица између истока и запада

Од **видоваН**
- 6. септембра 2017.

У оквиру јединствене ћириличке писмености, српска се ћирилица издваја низом специфичних одлика, услед чега се историјски и структурно може говорити о два типа ћирилице. Она се у том смислу условно може поделити на „**источну**“ (или **руско-бугарску**) и на „**западну**“ (или **српску**). У овом тексту биће речи о тим специфичностима које су битно утицале како на структуру српске ћирилице, тако и на њен савремени историјски тренутак.

Распад југословенске етнокултурне и политичке симбиозе нанео је српском народу велике губитке, десетковао његов територијални и етнички састав, у знатној мери разорио његове етнокултурне установе и довео до постепеног одумирања културног памћења. Ово последње испољава се најупадљивије у виду конкурентне синхроне диграфије – истовремене и алтернативне употребе двају писама за српски језик. То је класичан и добро познат пример графичке **смене: домаћег националног писма туђим графичким обележјем, које се пропагира као космополитско и престижно.** Кроз такву диграфичну ситуацију прошли су сви они народи који су углавном током прошлог столећа доживели сличну смену својих културних обележја. Овде је у првом реду реч о **империјалном ширењу латиничког писма и стварању космополитског латиничног комонвелта** у који су милом или силом ушле нове културне колоније широм света.

Све су се оне на графичком плану морале одрећи својих православних, исламских или будистичких обележја.

Мање је познато да смо ми кроз диграфичну ситуацију прошли и у освиту наше историје.

Ћирилица

У досадашњој старословенистичкој литератури већ је било уочено како су диграфија и билингвизам готово генетски уграђени у словенску писмену културу. Особито значајан спољашњи израз различитих културних оријентација и политичких утицаја којима су Словени били изложени представља њихова позната полиграфичност.

Посебно место у томе заузима двоазбучност у оквиру једне писмености, с којом Словени у старословенском периоду ступају на историјску сцену и која све до данас представља спољашњу одлику оног дела балканских Словена које игром историјске судбине карактерише слична културна разапетост између истока и запада, империјалног и аутохтоног, о којој говори и тематски најособенији старословенски споменик – **спис „О писменима“ Црнорисца Храбра.**

Током читавог средњег века у старословенској књижевности говори се само о јединственом словенском писму као оригиналном делу словенског **првоучитеља Ћирила Солунског из IX в.**, иако се од најстаријих времена у словенској писмености употребљавају две по облику потпуно различите азбуке, ћирилица – нескривени дериват грчког писма, и загонетна глагољица која је, изгледа, првобитно носила Ћирилово име. Упркос извесним, и даље отвореним питањима, данас је општеприхваћено како су разлози постојања двеју словенских азбука пре свега хронолошки. Графичка оригиналност и строги унутарњи принцип глагољске азбуке, који се могу приписати генијалном филолошком дару њеног изумитеља, у вези су с чињеницом да је то ново писмо било створено за прву словенски државу са снажно израженом идејом словенске етно-политичке самосталности. После пропасти словенске мисије у Моравској, оригинално словенско писмо на Балкану доживљава стратешку промену своје форме – постаје израз новог типа државности, који у свему подражава Византију. Непосредна последица тога било је прилагођавање грчког писма за словенски језик путем додавања посебних знакова, преузетих или делимично прилагођених из већ постојећег словенског писма.

Као што то обично бива, истовремено постојање двају различитих писмених система за исти језик није могло дуго да траје и оригинално словенско писмо је врло рано, већ до краја XI в., у свим оним крајевима који су припадали византијском културном кругу било потиснуто од стране пословењеног грчког писма. То значи да је гранични простор између источног и западног хришћанства био и место контакта, и место заједничке употребе двеју словенских азбука – старије, која је остала да се употребљава у сфери западног хришћанства, и млађе, византиниране, која се преко Рашке, Зете и Хума, проширила и у Босни. Другим речима, на српском штокавском терену од најстаријих времена употребљавала су се оба словенска писма, а с јачањем српске државне организације византинирано словенско писмо је постепено однело превагу.

Постоји, међутим, крупна разлика између замене глагољице ћирилицом, на једној страни, и савремене смене ћирилице латиницом, на другој. У првом случају графичка смена извршена је у оквиру исте културе, била је подстакнута интегративним друштвеним силама с циљем учвршћења и јачања етнополитичког јединства. У другом случају на делу је све обрнуто: смена означава културни дисконтинуитет и подстакнута је дезинтегративним силама у друштву, које разарају етнокултурно јединство ове средине.

Што се тиче поменутога граничног подручја двеју словенских азбука, њихова изворна симбиоза одразила се у оригиналним националним (штокавским) одликама старе српске ћирилице. Укратко, то је била ћириличка транслитерација глагољице (глагољица преписана ћириличким словима). Постоји крупна структурна разлика између ове ћирилице и традиционално схваћене ћирилице, заједничке за руску и бугарску писменост. У првом реду, то је одсуство типичних руско-бугарских јотованих лигатура у раној српској ћирилици. Поменута „лигатурна ћирилица“ се графички подудара с периферном познопрасловенском гласовном појавом која се развила на источној територији словенских језика – позиционим умекшавањем сугласника. За српски језик, који је током читаве своје историје показивао тежњу да графички изрази палатални африкатски ред **ч-ћ, џ-ђ**, који се развио око прасловенских сонантских парова **л-љ, н-њ**, јотоване лигатуре су фактички непотребне и потпуно је логично што их нема у најстаријој српској писмености **XII века**. Али већ почетком **XIII в.**, као графички одраз светогорских веза немањићке Србије, у рашкој ортографији долази до корените смене – продора јотованих лигатура, које ће у српској писмености остати све до Вука Караџића. Као што је то раније био случај с глагољицом, тако је сада стара нелигатурна ћирилица остала да живи у периферним западним крајевима, који нису били окренути Византији – богумилској Босни и католичком јужном Приморју.

Од XIV в. из Рашке у поменуте западне крајеве долази нови графички подстрек: босанска краљевина преузима рашко пословно писмо као одраз државне идентификације с немањићком Србијом. Из симбиозе тога пословног писма и оне старе ћириличке традиције, у турском периоду на томе простору биће уобличено општеноародно ћирилично писмо, познато под називом „босанчица“. Међутим, већ крајем истога столећа Рашка одлази даље у својим византијским интеграцијама – поново напушта своју домаћу писмену традицију и улази у симбиозу с руско-бугарским типом пословног писма – преузима византинирани полуустав.

Коначно, стварањем „грађанске“ ћирилице у XVIII в., која је дело руског цара и реформатора Петра Великог, ћирилица је ушла у симбиозу с латиницом.

По многим својим графичким решењима та симбиоза делује као произвољно и непотребно насиље над ћириличком традицијом.

С друге стране, одумирањем црквенословенског језика и преласком на савремене словенске језике, реформа ћирилице била је неминовна.

Изненађује, ипак, у којој је мери за ћириличке реформаторе од Петра Великог до Саве Мркаља словенска писмена традиција постала „мртво слово на папиру“.

Па ипак, Вук Караџић је својим реформаторским решењима у знатној мери успео да се врати поменутој народној ћириличкој традицији, чији корени, као што смо видели, сежу у наш XII век.

Аутор: Др Вања Станишић, професор Филолошког факултета Универзитета у Београду